

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

BODA MIHÁLY

**A TERMÉSZET, AZ ÉRTÉKEK ÉS A KÖTELESSÉGEK: A
METAETIKAI NATURALIZMUS-VITA**

Doktori értekezés tézisei

Budapest, 2010

I. Témaválasztás és az értekezés célja

Doktori értekezésemben a 20. századi metaetikai naturalizmus-vita fogalmi kereteit és álláspontjait mutatom be. Az általam vizsgált naturalizmus-probléma az erkölcsi, és a természettudományok által vizsgált természeti jellegzetességek viszonyának a problémája. A probléma abból fakad, hogy amíg egyértelműnek látszik, hogy a természet az ember biológiai és pszichológiai felépítésén és társadalmi környezetén keresztül befolyásolja az erkölcsi értékelést és a helyes emberi viselkedést (ezért a naturalizmus szerint az erkölcsi jellemzők azonosak a természeti jellemzőkkel), addig szintén egyértelműnek látszik, hogy a természeti felépítés és a társadalmi környezet befolyása nem jelenti azt, vagy abból nem lehet levezetni azt, hogy az erkölcsi jellegzetességek természeti jellegzetességekkel lennének azonosak (ez az antinaturalizmus álláspontja).

A metaetikai naturalizmus-vita a 20. században George E. Moore *Principia Ethica* c. művének nyomán kibontakozó vita. Moore könyve vetette fel a leghatásosabban a naturalista hiba és a nyitott kérdés érveket. Az érvek megfogalmazását követően kialakult vitában újra felmerültek korábban már alkalmazott érvelési technikák. Az egyik ilyen technika a Hume nevéhez kapcsolódó érv, amely szerint a természeti jellegzetességekre utaló állításokból nem vezethetők le morális állítások. Az így kialakult vitához a 20. század szinte minden jelentősebb analitikus filozófusa hozzászólt. Jelen pillanatban a vitában már nem pusztán a korábban kialakult álláspontok közötti érvváltás zajlik, hanem új vagy elfeledett álláspontok megjelenésével átértelmeződött a vita korábbi kerete is. A metaetikai naturalizmus-vita álláspontjai ezért egy olyan fogalmi keretbe foglalhatók, amely nem volt jellemző a század első kétharmadára, illetve az elméleteknek olyan taxonómiája körvonalazódott, amely korábban nem létezett.

Doktori disszertációmban a kortárs vita feldolgozására törekszem, jelesül arra, hogy meghatározzam a kortárs metaetikai naturalizmus-vita fogalmi keretét, illetve, hogy a kortárs elméleteket elhelyezzem ebben a fogalmi keretben. A vitában saját álláspontot nem fogalmazok meg.

II. A vita feldolgozásának módszere

A fenti célkitűzéseknek megfelelően a kifejtésben egyaránt támaszkodom a történeti megközelítésre, a tematikus megközelítésre és a szerzőközpontú megközelítésre. A metaetikai naturalizmus-vita elemzése ugyanis megköveteli mind a korábbi elképzelések ismertetését, mind az új koncepció, és az abba illeszkedő elméletek felvázolását. A hármas feladattal a módszerek változatossága jár. Így, amíg a 20. század első kétharmadára jellemző problémák

ismertetésében elsősorban történeti megközelítést alkalmazok, addig a kortárs vita koncepciójának kidolgozásában a tematikus megközelítésre, az elméletek bemutatásánál pedig a szerzőközpontú megközelítésre támaszkodom.

III. Tézisek

1. *A metaetikai naturalizmus-vita különössége*

A naturalizmus-vita alatt az értekezés folyamán a metaetikai naturalizmus-vitát értem, amelyben a legfontosabb probléma, hogy milyen viszonyban állnak a természettudományok által vizsgálható természeti tulajdonságok és tények, illetve a morális tulajdonságok, tények és kötelességek. A naturalizmus-vitába tágabb értelemben ezen túl még beleértendő egyrészt az a probléma is, hogy az erkölcs eredete vajon a világban keresendő-e, vagy valamilyen transzcendens lény akaratában, másrészt az a probléma is, hogy vajon az erkölcs a világ eredeti vagy mesterségesen létrehozott állapotához kapcsolódik-e. Az értekezésben ez utóbbi két problémával nem foglalkozom.

2. *A hagyományos naturalizmus-vita*

A metaetikai naturalizmus-vitát George E. Moore *Principia Ethicá*ban megfogalmazott érve nyitotta meg a 20. század elején. Az érvek két változata ismert, melyek közül a 20. század első kétharmadában a naturalista hibának nevezett változatot alkalmazták előszeretettel.

Az érv szerint a naturalizmus analitikus állítások segítségével azonosítja a morális és a természeti tulajdonságokat, azaz a naturalizmus egyrészt azt állítja, hogy a morális tulajdonságok természeti tulajdonságokkal azonosak, másrészt pedig azt, hogy a morális fogalmak természeti fogalmakkal azonosak. A naturalizmus, amelynek ezt a formáját analitikus naturalizmusnak nevezzük, ezzel eliminálja a morális tulajdonságokat.

A naturalista hiba érv szerint a naturalista elméletek a morális kifejezések definiálására törekedve logikai hibát vétnek. A morális terminusokat ugyanis nem lehet definiálni, mivel minden ilyen definícióval szemben nyitott kérdések fogalmazhatók meg, mert a morális kifejezések egyszerű tulajdonságokra utalnak, illetve mert a naturalista azonosság-állítások nem nyilvánvalóan igaz állítások.

A naturalizmussal szemben a naturalista hiba érven túl, az eredeti formájában David Hume-nak tulajdonított, és Hume törvényének nevezett érvet is meg lehet fogalmazni. Hume törvénye szerint a természeti tényekre utaló állításokból nem következnek morális állítások, mivel a természeti tényekre utaló állításokban nem szerepelnek olyan speciális morális

terminusok, mint a „kell”, vagy mivel a természeti tényekre utaló állítások leíró jelentésű állítások, a morális állítások azonban előíró jelentésűek.

A naturalista álláspont és a két érv segítségével megfogalmazható antinaturalista álláspont között Bernard Williams szerint az az egyik legfontosabb különbség, hogy míg a naturalizmus kiválóan alkalmas az erkölcsi egyetértés magyarázatára, ám az erkölcsi egyet nem értés magyarázatáról nem képes számot adni, addig az antinaturalizmus az erkölcsi egyet nem értést magyarázza könnyedén, viszont komoly gondokkal szembesül az erkölcsi egyetértés magyarázatban.

Egy erkölcsi elméletnek azonban egyszerre kell tudnia magyarázni mind az erkölcsi egyetértés, mind az erkölcsi egyet nem értés lehetőségét. A fenti formában megfogalmazott naturalizmus és antinaturalizmus ezért egyaránt újrdefiniálásra szorul.

3. *A kortárs metaetikai naturalizmus-vita fogalmi kerete*

Moore és Hume érvei újrdefiniálhatók. Moore érvének újrdefiniált verziója, a nyitott kérdés érv, szerint a morális jellemzők nem azonosak természeti jellemzőkkel, mert aktuális vagy modális szituációban nyitott kérdések tehetők fel a morális és természeti jellemzőket azonosító definíciókkal szemben. Hume törvényének újrdefiniált verziója, az igazolásból vett érv szerint bár empirikus tényekből levezethetők morális állítások, azonban az ilyen levezetések közül csak azok képesek cselekvéseket igazolni, amelyek a cselekvő fogalmából levezett kategorikus állítások.

A nyitott kérdés érvnek és az igazolásból vett érvnek két különössége van. Az érvek egyrészt nem kizárólag a naturalista elméletekkel szemben hatékonyak, hanem bizonyos antinaturalista elméletekkel szemben is, másrészt pedig az érvek nem minden naturalista elmélettel szemben hatékonyak. Az érveket ezért nem annyira a naturalizmus ellenében megfogalmazott érveknek kell tekintenünk, hanem sokkal inkább a naturalizmus-vitát strukturáló gondolatmeneteknek. Ez azt jelenti, hogy a naturalizmus-vitában érintett elméletek csoportosíthatók a szerint, hogy elfogadják-e az érveket (immunisak az érvekre), vagy elvetik azokat (sebezhetőek-e általuk).

4. *Taxonómia*

4.a. *Naturalista elméletek*

A nyitott kérdés érvet a naturalista elméletek egyike sem fogadja el, és azok az elméletek, amelyek szerint léteznek morális tulajdonságok vagy tények, és a morális tulajdonságok vagy tények természeti tulajdonságokkal vagy tényekkel azonosak (a szubsztantív naturalizmus),

sebezhető az igazolásból vett szemben is. A naturalista elméletek egy másik csoportja (a módszertani naturalizmus) elfogadja az igazolásból vett érvet. Ezen elméletek szerint nem léteznek morális tulajdonságok vagy tények, vagy legalábbis kevésbé lényegesek, mint a morális ítéletek megalkotásának folyamata, amely az elmélet szerint természeti folyamat.

A szubsztantív naturalizmust két elmélet, a reformatív naturalizmus és homeosztatikus nyalábelmélet képviseli. Mindkét elmélet anélkül azonosítja egymással a morális és a természeti tulajdonságokat, hogy eliminálná az előzőeket, mivel mindkét elmélet úgy véli, hogy a morális fogalmak nem azonosíthatók végérvényesen természeti fogalmakkal.

A Peter Railton nevéhez kapcsolódó reformatív naturalizmus szerint a kétféle tulajdonságot reduktíven azonosító állítások olyan szintetikus állítások, amelyeket az ideális tanácsadó énje tanácsolna valakinek arra a kérdésre válaszolva, hogy mi jó az ő számára. Az elmélettel szemben megfogalmazható nyitott kérdés úgy szól, hogy „Vajon jó-e az, amit az ideális tanácsadó én tanácsol?”. Az igazolásból vett érvel szemben az elmélet szintén sebezhető, mivel az ideális én tanácsai pusztán annak a személynek a számára jelentenek kötelességet, akinek az ideális énje a tanácsot adja, mások számára azonban nem. Az ideális én tanácsaiból levezett állítások így ugyan a cselekvő fogalmára támaszkodnak, ám pusztán annak a személynek jelentenek kötelességet, akinek az ideális énjétől a tanács származik. Az ideális én tanácsaiból levezett állítások ezért nem kategorikusak.

A Richard Boyd nevéhez köthető homeosztatikus nyalábelmélet szerint a morális tulajdonságok erősen (szükségszerűen) szuperveniálnak a természeti tulajdonságokon, és a morális tulajdonságokat természeti definíciók azonosítják a természeti tulajdonságokkal. A természeti definíciók az empirikus felfedezések által igazsá vagy hamissá tett állítások, amelyek természeti és morális fajtanevek jelentés-azonosságát állítják. Az elmélet szerint a morális fajtanevek olyan emberi szükségletek nyalábjára utalnak, amelyek kielégítése hasznos az emberek számára, azaz az elmélet úgy véli, hogy a morális tulajdonságok azonosításában szerepe van a konzekvencialista normatív etikai elméletnek. A homeosztatikus nyalábelmélettel szemben megfogalmazható nyitott kérdés az a modális szituációban feltehető kérdés, hogy „Vajon jó-e, ha a morális tulajdonságok azonosításában a konzekvencialista normatív etikai elmélet játszik közre?”. Az elmélet továbbá sebezhető az igazolásból vett érvel szemben is, mivel a természeti definíciók segítségével adott morális magyarázatok *genuin*, ám esetleges magyarázatok. A tényleges magyarázati munkát a természeti tények végzik, a morális tények szerepe pusztán a magyarázó természeti tények kiválasztása. Mivel azonban erre nem pusztán a definícióban szereplő morális tény képes, ezért a természeti tényekre utaló állításokból nem vezethetők le kategorikus állítások.

A módszertani naturalizmust szintén két elmélet, a projektivizmus és a társadalom-centrikus elmélet képviseli. Az elméletek szerint nem léteznek morális tulajdonságok és morális tények, vagy legalábbis kevésbé fontosak, mint a morális ítéletek megalkotásának folyamata. A morális ítéleteket alkotó folyamat mindkét elmélet szerint természeti folyamat.

A Simon Blackburn nevével fémjelzett projektivizmus szerint a morális állítások olyan kognitív állapotokat vetítenek ki, amelyek reduktíve azonosak speciális intrinzikusan motiváló állapotokkal. A speciális intrinzikusan motiváló állapotok a mások érdekeihez igazodó, evolúciósan kialakult altruista vágyak. A projektivizmussal szemben a nyitott kérdés érv a biológiai és a racionális altruista motiváció azonosságát érintően vethető fel. Az elmélet ugyanis nem tesz különbséget az evolúciósan kialakult biológiai altruista állapotok, és az ítéleten alapuló racionális altruista állapotok között. Így pedig feltehető az úgynevezett reprezentációs kérdés, miszerint „Vajon az a genetikai jellegzetesség, amely más fajok esetében, mint viselkedési tendencia (altruista motivációjú viselkedés) jeleníti meg magát, reprezentálódik-e egy olyan faj esetében is, amelynek kultúrája, nyelve van, és amely képes fogalmi gondolkodásra?”. Az elmélet nem sebezhető az igazolásból vett érveléssel szemben, mivel az elmélet szerint a morális állítások abból a tényből következnek, hogy az altruista állapot kivetítése egy olyan nézőpont kivetítése, amely minden ember esetében közös.

A David Copp-hoz kapcsolódó társadalom-centrikus elmélet szerint a morális állítások abban az esetben lehetnek igazak, ha megfelelnek egy olyan társadalmi standardnak, amely igazolt abban a társadalomban, amelyiknek a standardja, és egy standard akkor igazolt egy társadalomban, ha a társadalom racionális lenne azt választani más standardokkal szemben. Az elmélet szerint továbbá egy társadalom akkor választ racionálisan egy standardot, ha a társadalom szükségleteinek megfelelően választ. A társadalom-centrikus elmélettel szemben ezért a nyitott kérdés érv abban a formában fogalmazható meg, hogy „Vajon jó-e a társadalom szükségleteinek kielégítése?”. A társadalom-centrikus elmélet nem sebezhető az igazolásból vett érveléssel szemben, mivel az elmélet szerint a morális állítások olyan állításokból vezethetők le, amelyek igazolt standardokra utalnak, azaz amelyeket a társadalom, mint kollektív cselekvő választana az alternatívákkal szemben.

4.b. Nonnaturalista elméletek

A nonnaturalista elméletek mindegyike elfogadja a nyitott kérdés érvet, azonban egy részük sebezhető az igazolásból vett érveléssel szemben. Azok az elméletek, amelyek szerint léteznek morális tulajdonságok vagy tények, és a morális tulajdonságok vagy tények nem azonosak természeti tulajdonságokkal vagy tényekkel (szubsztantív nonnaturalizmus), sebezhetőek az

igazolásból vett érveléssel szemben. Azok a nonnaturalista elméletek azonban, amelyek szerint nem léteznek morális tulajdonságok vagy tények, vagy legalábbis kevésbé fontosak, mint a morális ítélet megalkotásának folyamata (módszertani nonnaturalizmus), immunisak az igazolásból vett érveléssel szemben.

A szubsztantív nonnaturalizmushoz kapcsolódó két elmélet a morális realizmus és a morális szignifikancia-elmélet. Az elméletek szerint a morális tények nem azonosak a természeti tényekkel, nem is különböznek tőlük, hanem közöttük a gyenge szupervenienca-vizony egy változata áll fenn.

A Russ Shafer-Landau nevéhez köthető morális realizmus szerint a morális tények olyan elmefüggetlen tények, amelyek csak egy-egy lehetséges világban belül szupervenienálnak a természeti tényekkel, azonban emellett szükségszerűen koextenzívek is azokkal. Az aktuális világban belül így nem egyértelmű, hogy a morális tények milyen természeti tényekkel szupervenienálnak. Az elmélet szerint ennek megfelelően a morális tények intuícióval és a megbízható morális képesség segítségével ismerhetők meg, ám egyik megismerési forma sem infallibilis, hanem pusztán igazolja valakinek hiteit. Az elmélettel szemben ezért a nyitott kérdés érvelés nem fogalmazható meg. Az igazolásból vett érvelés azonban hatékony a morális realizmussal szemben, mivel a morális realizmus a cselekvés fogalmának instrumentalista elméletét fogadja el, amely szerint cselekvés az, melynek segítségével megvalósíthatók az elmefüggetlen morális tények, azaz, amely szerint a cselekvésnek csak eszközértéke van. A morális realizmus a cselekvéseket igazoló állítások levezetésében így nem támaszkodik a cselekvő fogalmára.

A Jonathan Dancyhez kapcsolódó morális szignifikancia-elmélet szerint a morális tények a természeti tények morális jelentőségének elmefüggetlen tényei, amelyek rezultancia-vizonyban állnak a természeti tényekkel. Az elmélet szerint a morális tények érzékenyek a kontextusra, azaz a kontextus megváltozásával a morális tények is megváltozhatnak, és közvetlenül, partikuláris intuícióval ismerhetők meg. Az elmélettel szemben a nyitott kérdés érvelés nem fogalmazható meg, mivel azt, hogy mely természeti tények rendelkeznek morális relevanciával mindig a kontextus dönti el. Ezzel szemben az igazolásból vett érvelés hatékony az elmélettel szemben. A morális szignifikancia-elmélet szerint a komplex morális tények egy hit és egy cselekvési imperatívusz kombinációjából álló kötelességek. Például „A rászorulókon segíteni kell!” morális tény esetében valaki kötelessége, hogy „vagy azt hiszi, hogy mások rászorulnak a segítségre, és segítsen nekik, vagy nem hiszi azt, és ne segítsen nekik”. A morális tényekből azonban az elmélet ilyen módon ugyan képes kategorikus állításokat

levezetni, azonban a személyes integritás figyelmen kívül hagyása miatt a kategorikus állításokat nem a cselekvő fogalmából vezeti le.

A módszertani naturalizmushoz kapcsolódó két elmélet a racionalista konstruktivizmus és az érzékenység-elmélet. Az elméletek szerint a morális tulajdonságok és a morális tények sokkal kevésbé fontosak, mint a morális hitalkotó folyamat, amely indokalkotó folyamat lévén, nem azonos természeti folyamattal.

A racionális konstruktivizmus kétféleképpen fogalmazható meg, első személyű, és második személyű elméletként. A Christine Korsgaard nevéhez köthető első személyű racionális konstruktivizmus szerint a morális állítások olyan, elmefüggő, első személyű morális tényekre, kötelességekre utalnak, amelyek a racionális megfontolás folyamatának eredményeképpen állnak fenn, és a racionális megfontolás folyamatának lényeges része a cselekvő személy reflexív hitalkotó folyamata. Az elmélet szerint a reflexív hitalkotás során a cselekvő belátja, hogy gyakorlati identitása az, hogy ő, és más cselekvők intrinzikusan értékesek. Az első személyű elmélet így a morális értéket az intrinzikus értékkel definiálja. A definícióval szemben azonban feltehető az a nyitott kérdés, hogy „Vajon jó-e, ha valami intrinzikus értékkel rendelkezik?”. A Stephen Darwall nevéhez kötődő második személyű racionális konstruktivizmus szerint a morális tényeket a racionális megfontolás folyamata hozza létre, és a megfontolásnak lényeges része, hogy a cselekvők gyakorlati autoritással, illetve morális felelősséggel rendelkeznek. Természetesen az, hogy a cselekvők gyakorlati autoritással és morális felelősséggel rendelkeznek, szintén morális tény, amely feltételezi, hogy a cselekvők gyakorlati autoritással és morális felelősséggel rendelkeznek. És így tovább. A morális tények meghatározása így olyan körkörös definíció, amely morális tényekre utaló állításokat vezet le morális tényekre utaló állításokból, így nem sebezhető a nyitott kérdés érveléssel szemben. A racionalista konstruktivizmus az igazolásból vett érveléssel szemben sem sebezhető, mivel az elmélet az intrinzikusan értékes, vagy a gyakorlati autoritással és morális felelősséggel rendelkező személy fogalmára hivatkozva képes kategorikus kötelességeket és igényeket levezetni.

A John McDowellhez kapcsolódó érzékenység-elmélet szerint a morális állítások olyan morális tényekre – értékekre – utalnak, amelyek nem függetlenek az elmétől, hanem a gyakorlati ész működésének, a morális érzékenység reakcióinak következményei. Az elmélet szerint azok a természeti tények a morális tények, amelyek megérdemlik, hogy a morális tapasztalat értékesnek mutassa őket, és az a tapasztalat hivatott megítélni a természeti tények érdemességét, amely a morális nevelés után képes arra, hogy a morális tényeket felfedezze. Az érzékenység-elmélet a morális tényeket a morális tapasztalat segítségével határozza meg, a

morális tapasztalatot pedig a morális tények segítségével. Az elmélet ezért nem sebezhető a nyitott kérdés érvel szemben, és az igazolásból vett érvel szemben is immunis, mivel az elmélet szerint a gyakorlati ész működése, a morális érzékenység reakciói az ember második természete, amely az embernek, mint cselekvő lénynek a természete, és amelyből így feltétlen – kategorikus – állítások vezethetők le.